॥ तलवकारोपनिषत्प्रारंभः ॥

११४

 श्रीमद्धनुमद्भीममध्वांतर्गतरामकृष्णवेदव्यासात्मकलक्ष्मीहयग्रीवायनमः ॥ हरिः ॐ ॥ केनेषितंपततिप्रेषि
 तंमनः केनप्राणःप्रथमःप्रैतियुक्तः । केनेषितांवाचमिमांवदंतिचक्षुःश्रोत्रंकउदेवोयुनक्ति ॥१॥ श्रोत्रस्यश्रो
त्रंमनसोमनोयद्वाचोहवाचंसउप्राणस्यप्राणःचक्षुषश्चक्षुरतिमुच्यधीराःप्रेत्यास्माल्लोकादमृताभवंति ॥ २ ॥
नतत्रचक्षुर्गच्छतिनवाग्गच्छतिनोमनोनविद्मनविजानीमोयथैतदनुशिष्यात् ॥ ३ ॥ अन्यदेवतद्विदिताद
थोअविदितादधि । इतिशुश्रुमपूर्वेषांयेनस्तद्व्याचचक्षिरे ॥४॥ यद्वाचानभ्युदितंयेनवागभ्युद्यते । तदेवब्र
ह्मत्वंविद्धिनेदंयदिदमुपासते ॥५॥ यन्मनसानमनुतेयेनाहुर्मनोमतं । तदेवब्रह्मत्वंविद्धिनेदंयदिदमुपासते
॥६॥ यच्चक्षुषानपश्यतियेनचक्षूंषिपश्यति । तदेवब्रह्मत्वंविद्धिनेदंयदिदमुपासते ॥७॥ यच्छ्रोत्रेणनशृणो
तियेनश्रोत्रमिदंश्रुतं । तदेवब्रह्मत्वंविद्धिनेदंयदिदमुपासते ॥८॥ यत्प्राणेननप्राणितियेनप्राणःप्रणीयते ।
तदेवब्रह्मत्वंविद्धिनेदंयदिदमुपासते ॥९॥ खं०॥१॥ यदिमन्यसेसुवेदेतिदहरमेवापिनूनंत्वंवेत्थब्रह्मणोरूपं ।
यदस्यत्वंयदस्यदेवेष्वथनूमीमांस्यमेवते ॥१॥ मन्येविदितंनाहंमन्येसुवेदेति । नोनवेदेतिवेदच । योनस्त
द्वेदतद्वेदनोनवेदेतिवेदच । यस्यामतंतस्यमतंमतंयस्यनवेदसः ॥२॥ अविज्ञातंविजानतांविज्ञातमविजा

नतां । प्रतिबोधविदितंमतममृतत्वंहिविंदते । आत्मनाविंदतेवीर्यंविद्ययाविंदतेमृतं ॥३॥ इहचेदवेदीद
थसत्यमस्ति । नचेदिहावेदीन्महतीविनष्टिः । भूतेषुभूतेषुविचित्यधीराः । प्रेत्यास्माल्लोकादमृताभवंति
॥ ४ ॥ खं० ॥ २ ॥ ब्रह्महदेवेभ्योविजिग्ये । अथतस्यहब्रह्मणोविजयेदेवाअमहीयंत तऐक्षंतास्माकमेवायं
विजयोस्माकमेवायंमहिमेति । तद्धैषांविजज्ञौ ॥१॥ तेभ्योहप्रादुर्बभूव । तन्नव्यजानत । किमिदंयक्षमि
ति । तेग्निमब्रुवन् । जातवेदएतद्विजानीहिकिमेतद्यक्षमिति । तथेतितदभ्यद्रवत् । तमभ्यवदत्कोसीति ।
अग्निर्वाअहमस्मीत्यब्रवीज्जातवेदावाअहमस्मीति । तस्मिंस्त्वयिकिंवीर्यमिति । अपीदंसर्वंदहेयंयदिदंपृथि
व्यामिति तस्मैतृणंनिदधावेतद्दहेति । तदुपप्रेयायसर्वजवेन । तन्नशशाकदग्धुं । सततएवनिववृते । नैत
दशकंविज्ञातुंयदेतद्यक्षमिति ॥२॥ अथवायुमब्रुवन् । वायवेतद्विजानीहिकिमेतद्यक्षमिति । तथेतितदभ्य
द्रवत् । तमभ्यवदत्कोसीति । वायुर्वाअहमस्मीत्यब्रवीन्मातरिश्वावाअहमस्मीति । तस्मिंस्त्वयिकिंवीर्य
मिति । अपीदंसर्वमाददीयंयदिदंपृथिव्यामिति । तस्मैतृणंनिदधावेतदादत्स्वेति तदुपप्रेयायसर्वजवेनत
न्नशशाकादातुं । सततएवनिववृते । नैतदशकंविज्ञातुं यदेतद्यक्षमिति । अथेंद्रमब्रुवन् । मघवन्नेतद्विजा

तलव० नीहिकिमेतद्यक्षमिति तथेतितदभ्यद्रवत् । तस्मात्तिरोदधे । सतस्मिन्नेवाकाशेस्त्रियमाजगामबहुशोभमा भाष्यं
॥ २ ॥ नामुमांहैमवतीं । तांहोवाचकिमेतद्यक्षमिति ॥३॥ खं०॥३॥ ब्रह्मेतिहोवाच । ब्रह्मणोवाएतद्विजयेदेवाअ
महीयध्वमिति । ततोहैवविदांचकारब्रह्मेति । तस्माद्वाएतेदेवाअतितरामिवान्यान्देवान्यदग्निर्वायुरिंद्रस्तेह्ये
नन्नेदिष्ठंपस्पृशुः॥१॥ तेह्येनत्प्रथमोविदांचकारब्रह्मेति । तस्माद्वाइंद्रोतितरामिवान्यान्देवान् सह्येनन्नेदिष्ठंप
स्पर्श सह्येनत्प्रथमोविदांचकारब्रह्मेति॥२॥ तस्यैषआदेशोयदेतद्विद्युतोभिव्यद्युतदा ३ इति न्यमीमिषदा ३
इत्यधिदैवतं ॥ अथाध्यात्मं । यदेतद्गच्छतीवचमनोनेनैवतदुपस्मरति । अभीक्ष्णंसंकल्पः । तद्धतद्वनंनाम
तद्वनमित्युपासितव्यं॥३॥सयएतदेवंवेदाभिहैनंसर्वाणिभूतानिसंवांछंति।उपनिषदंभोब्रूहीति। उक्तातउपनि
षत्।ब्राह्मींवावतउपनिषदमब्रूमेति।तस्यैतपोदमःकर्मेतिप्रतिष्ठा। वेदाःसर्वांगानिसत्यमायतनं।योहवाएतामु
पनिषदंवेदापहत्यपाप्मानमनंतेस्वर्गेलोकेज्येयेप्रतितिष्ठतिप्रतितिष्ठति॥४॥खं०॥४॥ इतितलवकारोपनिषत्
श्रीमद्धनुमद्भीममध्वांतर्गतरामकृष्णवेदव्यासात्मकलक्ष्मीहयग्रीवायनमः ॥हरिः ॐ॥ अनंतगुणपूर्णत्वादग
म्यायसुरैरपि । सर्वेष्टदात्रेदेवानांनमोनारायणायते । वैजयंतेसमासीनमेकांतेचतुराननं । विष्णोर्विविदिषु ॥६७८

स्तत्त्वंपर्यपृच्छत्सदाशिवः । यदिदंपुरुषावश्यंतत्रतत्रपतेन्मनः । केनतत्प्रेरितंयातिप्राणःसर्वोत्तमस्तथा ।
चक्षुःश्रोत्रंतथावाचंकोदेवोविनियोजयेत् । इतिपृष्टस्तदाब्रह्माप्राहदेवमुमापतिं । ध्यात्वानारायणंदेवंसर्वा
धारमनूपमं । सर्वज्ञंसर्वशक्तिंचसर्वदोषविवर्जितं । यःप्राणस्यप्रणेताचचक्षुरादेश्चसर्वशः । अगम्यःसर्वदेवै
श्चपरिपूर्णत्वहेतुतः । प्राणादीनांप्रणेताचसर्ववेत्ताचसर्वशः । सर्वोत्तमश्चसर्वत्रसविष्णुरितिधार्यतां ॥ खं०
॥१॥ यंसम्यङ्नैवजानातिकश्चिन्निरवशेषतः । सर्वात्मनाविजानामीतितुयस्यमतंभवेत् । तस्याज्ञातःसभ
गवान्योनैवंमन्यतेसदा । ज्ञातस्तस्यतथास्यैवनिःशेषंमननंकृतं । इतियोमन्यतेनास्यमतःसपुरुषोत्तमः ।
नातिवेद्योनचावेद्यस्तस्मात्सपरमेश्वरः । नेदंजीवस्वरूपंतद्ब्रह्मविष्ण्वाख्यमव्ययं । किंतुयत्तेसमीपस्थमासते
विनियामकं । तदेवब्रह्मविद्धित्वंविष्ण्वाख्यंपरमव्ययं । नियामकंतद्देवानांमर्त्यानांकिमुतोत्तमं । तत्प्रसा
दंविनाजीवैर्मंतव्यानप्रवृत्तयः । किमुजीवस्यतद्भावोनमंतव्यइतीर्यते ॥खं० ॥२॥ इत्यत्राख्यायिकांवच्मि
शृणुतांत्वंमहेश्वर । स्थित्वादेवेषुतद्ब्रह्मव्यजयदैत्यदानवान् । देवेभ्योर्थायविजयंतेदेवामेनिरेस्वकं । आवि
ष्टाअसुरैस्तेषांप्रबोधायजनार्दनः । यक्षरूपःप्रादुरभूदुमाशिवसमन्वितः । ब्रह्मणाचापिसहितएतेभ्योपिप

रोह्यहं । एतेपिमेभृत्यभूताःपरिवार्यव्यवस्थिताः । इतिज्ञापयितुंविष्णुःसहतैरप्युपागतः । यूयमेतानपिज्ञा
तुमशक्ताःकिमुमामिति । तज्ज्ञानार्थंहुताशश्चनासिक्योवायुरेवच । इंद्रश्चक्रमशोजग्मुस्तंज्ञातुंनैवचाश
कन् । तत्रेंद्रोधिकबुद्धित्वात्पृच्छतीतिजनार्दनः । मत्तःशिवाद्ब्रह्मणश्चश्रोतुंनैवापिशक्तिमान् । इतिज्ञाप
यितुंतत्रनादृश्यतसकेशवः । एषवज्ञानदानेतेयोग्योमेतिव्यदर्शयत् ॥खं०॥३॥ उमासासम्यगाचष्टतस्मैवि
ष्णुंपरंपदं । यस्माद्ब्रह्माचवायुश्चशेषवींद्रौशिवस्तथा । सभार्यागर्विणोनासन्सुरेभ्यस्तेधिकास्ततः । इंद्रस्तु
प्रथमंब्रह्मव्यजानात्तेनतूत्तमः । दक्षादिभ्यस्तथाकामस्तज्ज्ञातुंपूर्वमुक्तवान् । दक्षोबृहस्पतिश्चैवमनुःकामा
त्मजस्तथा । सूर्याचंद्रमसौधर्मोवरुणश्चोचुरोमिति । नासिक्यवायुरग्निश्चप्रथमंतदपश्यतां । सर्वदेवाधिका
स्तस्मादेतेदेवाःप्रकीर्तिताः । एतेभ्यश्चेंद्रकामौतुताभ्यांब्रह्मादयोधिकाः । एतेषामवमोवह्निःपरमोविष्णुरु
च्यते । अंतरालेस्थितास्त्वन्येब्रह्माद्याःपूर्वमीरिताः । अग्निःपश्चाद्व्यजानात्तदिंद्रवाक्यात्ततोवमः । तस्माद्वि
ष्ण्वभिसंबंधात्पारावर्यंसुरेष्विदं । व्यद्योतयद्विद्युदादीन्कपिलाख्यस्तुयोहरिः । अक्ष्णोर्निमेषणंकृत्वायःशे ॥६७९॥
तेक्षीरसागरे । सएवैकःपरंब्रह्मेत्येवंतस्योपदेशनं । अधिदैवतथाध्यात्मेयंमनोगच्छतीवच। सम्यङ्गच्छति

कापिमनोयेनस्मरत्यपि । सोनिरुद्धाख्यईशेशःपरंब्रह्मेतिकीर्त्यते । सविष्णुस्तद्वनंनामततत्वाद्वननीयतः।
एवमेनंतुयोवेदभवेत्सर्वैरपेक्षितः । एतच्छ्रुत्वाहरोपृच्छद्ब्रह्माणंपुनरेवतु । विद्याकारंममब्रूहीत्युक्तोब्रह्माहतं
पुनः । विद्यावेद्यंतवप्रोक्तमास्थानंतेवदाम्यहं । तपोदमस्वधर्मेषुयेस्थितास्तेषुतिष्ठति।विद्यास्थानानितस्या
स्तुवेदाअंगानिनिर्णयः । वेदैतामेवमखिलंयोविष्णौप्रतितिष्ठतीत्यादिब्रह्मसारे । विद्युतःसूर्यादिप्रकाशान्
आसमंताद्व्यद्युतत्प्राकाशयत् । यदादित्यगतंतेजोजगद्भासयतेखिलं । यच्चंद्रमसियच्चाग्नौतत्तेजोविद्धिमा
मकमितिवचनात् । तमेवभांतमनुभातिसर्वंतस्यभासासर्वमिदंविभातीतिच । न्यमीमिषदासमंतान्निमीलि
ताक्षमभवत् । सवैकिलायंपुरुषःपुरातनोयएकआसीदविशेषआत्मनि । अग्रेगुणेभ्योजगदात्मनीश्वरेनि
मीलितात्मानिशिसुप्तशक्तिष्वितिवचनात् । पूर्णत्वाच्चआः । अभीक्ष्णंसंकल्पइतिमनसोविशेषणं।संकल्पक
मित्यर्थः । सप्रतिष्ठांसायतनामुपनिषदंब्रूहीत्युक्तेसम्यगेवमयोपनिषत्स्वरूपमुक्तं । तत्रवक्तव्यंनास्ति । तपो
दमःकर्मचविद्यायाःप्रतिष्ठा । तद्वत्सुविद्याप्रतितिष्ठतीत्यर्थः । सत्यमितिमीमांसा । निर्णीयतेयतःसम्यगि
दंसत्यमितिस्फुटं । श्रुतिस्मृत्युदितंसर्वंव्यक्तंमीमांसयैतया । सत्यमित्युच्यतेतस्मान्मीमांसाब्रह्मनिश्चयइ

तलव० तिशब्दनिर्णये । ऋग्यजुःसामाथर्वाख्याःपंचरात्रंचभारतं । मूलरामायणंचैवपुराणंभगवत्परं । वेदाइत्यु भाष्यं
॥ ४॥ च्यतेसद्भिःशिक्षाद्यंस्मृतयस्तथा । अंगानिसत्यंमीमांसातद्विद्यायतनंत्रयमितिविद्यानिर्णये ॥ खं० ॥४॥
यश्चिदानंदसच्छक्तिसंपूर्णोभगवान्परः । नमोस्तुविष्णवेतस्मैप्रेष्ठायप्रेयसांचमे॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगव
त्पादाचार्यविरचितंतलवकारोपनिषद्भाष्यंसंपूर्णम् ॥ ॥ ॥ ॥

॥ तलवकारभाष्यंसंपूर्णं ॥

॥६८०॥